

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KORXONALAR AUDITI SOHASIDA AUDITORLARNI SERFIFIKATLASH TIZIMI VA XALQARO AUDITORLIK MALAKA SERTIFIKATLARI

*O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya
Akademiyasi magistri*
Normurotova Sabrina Komil qizi

Annotatsiya: *Ushbu tezisdagi Auditorlik faoliyatini yangi zamonga moslash tartib-tamoyili haqida so'z yuritiladi. Bu mavzuda biz hozirgi kunda auditorlik tashkilotlari faoliyati bo'yicha yangiliklar bilan tanishib o'tamiz.*

Kalit so'zlar: *auditorlik faoliyati, auditorlik tashkiloti, auditorlik tekshiruv, ichki auditor, auditor malaka sertifikat, auditorlik xizmati, majburiy auditorlik tekshiruv.*

«Auditor malaka sertifikatini berish tartibi to'g'risidagi nizom» ga muvofiq auditorlik malaka sertifikatini jismoniy shaxsga, basharti u auditorlik tashkiloti shtatida bo'lsa yoki u bilan auditorlik tashkiloti fuqarolik-huquqiy tuzdagi shartnoma tuzgan bo'lsa, auditorlik tekshiruvini amalga oshirish huquqini beradi. Malaka sertifikatiga ega bo'lgan har bir auditor malaka sertifikatini olgan yildan keyingi yildan e'tiboran har bir yil mobaynida respublika auditorlar jamoat birlashmasi bilan kelishilgan holda Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan malaka oshirish dasturi bo'yicha 60 soatdan kam bo'lmagan hajmda malaka oshirish kurslarini o'tishi shart.

Auditor malaka sertifikatini Moliya vazirligi tomonidan, agar da'vogar malaka imtihonlarini muvaffaqiyatli topshirgan bo'lsa beriladi. Malaka imtihoni da'vogarlamang audit sohasida qanchalik samarali faoliyat yuritishlarini ko'rsatuvchi vosita hisoblanadi. Auditor malaka sertifikatini olishga da'vogar quyidagi talablariga javob berishi lozim:

- O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalarida iqtisodiy yo'nalishda olingan oliy ma'lumot yoki diplomi O'zbekiston Respublikasidagi ta'limga ekvivalent deb tan olinadigan xorijiy davlatlar oliygohlarida iqtisodiy yo'nalishda olingan oliy ma'lumot;

- oxirgi o'n yil ichida kamida uch yillik buxgalteriya hisobi, audit, moliyaviy yoki soliq nazorati sohasida yoki shu sohalarda dars berish amaliy ish stajiga ega bo'lish;

- O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalarida iqtisodiy bo'lmagan sohalarda olingan oliy ma'lumot yoki diplomi O'zbekiston Respublikasidagi ta'limga ekvivalent deb tan olinadigan xorijiy davlatlar oliygohlarida iqtisodiy bo'lmagan sohalarda olingan oliy ma'lumot bilan oxirgi o'n yil ichida kamida 5 yil auditor

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

yordamchisi, bosh buxgalter, taftish yoki soliq inspektori sifatida ish stajiga ega bo'lish;

- O'zbekiston Respublikasida yoki xorijiy davlatlarda (nostrifikatsiyadan o'tganlik sharti bilan) olingan iqtisodiyot fanlari nomzodi (doktori) ilmiy darajasiga ega bo'lish;

- Respublika auditorlar jamoat birlashmasi bilan kelishgan holda Moliya vazirligi tom onidan tasdiqlangan dastur asosida auditorlarni tayyorlash markazlarida maxsus tayyorgarlikdan o'tilishi «Sertifikatlangan buxgalter-amaliyotchii» (CAP) yoki «Sertifikatlangan xalqaro professional buxgalter» (CIPA) sertilikatlash doirasida professional buxgalterlarni xalqaro sertilikatlash dasturi bo'yicha «Moliyaviy hisob» fanini muvaffaqiyatli topshirganligi to'g'risidagi hujjatning mavjud bo'lishi;

- «Sertifikatlangan buxgalter-amaliyotchi» (CAP) yoki «Sertifikatlangan xalqaro professional buxgalter» (CIPA) sertifikatiga va O'zbekiston Respublikasi hududida iqtisodiy sohalarda kamida 5 yildan kam bo'lmagan ish stajiga ega bo'lgan da'vogarlariga auditorlarni tayyorlash markazlarida maxsus tayyorgarlikdan o'tmasdan malaka imtihonini topshirishga ruxsat beriladi.

Auditor malaka sertifikatini olishga da'vogar Moliya vazirligiga quyidagi hujjatlarni ilova qilgan holda malaka imtihonini topshirishga ruxsat berish to'g'risida ariza topshiradi.

- to'ldirilgan anketa;

- ma'lumot to'g'risidagi diplom yoki iqtisodiyot fanlari nomzodi (doktori) ilmiy darajasini olganlik to'g'risidagi diplomning hujjatni bergan muassasa tomonidan belgilangan tartibda tasdiqlangan yoki notarial tasdiqlangan ko'chirma nusxasi;

- mehnat daftarchasidan notarial tasdiqlangan ko'chirma; - ikki fotosurat (3 x 4);

- auditorlarni tayyorlash markazida maxsus ta'lim olinganini tasdiqlovchi hujjatning asl nusxasi;

- malaka sertifikatini berish uchun eng kam oylik ish haqining 1,5 baravari miqdorida yig'im to'langanini tasdiqlovchi bank hujjati.

Moliya vazirligi ariza kelib tushgan sanadan boshlab uch kun ichida malaka imtihonini topshirishga ruxsat berish yoki rad etish qarorini qabul qiladi. Rad javobi berilganda buning sabablari yozma ravishda da'vogaiga ma'lum qilinadi. Malaka imtihonini topshirishga ijozat berilgan da'vogarlar ro'yxati esa imtihon komissiyasiga topshiriladi.

Imtihon komissiyasi tarkibi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Moliya vazirligi vakolat bergan shaxs imtihon komissiyasi raisi hisoblanadi. Malaka imtihonini topshirishga ijozat berilgan da'vogarlar imtihondan 10 kun oldin imtihon sanasi, vaqti va joyi to'g'risida yozma xabardor qilinadi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

Malaka imtihoni ikki bosqichda o'tkaziladi:

- test sinovi (yozma shaklda 4 soat mobaynida; uning natijalariga ko'ra da'vogar yozma-og'zaki imtihon topshirish uchun ruxsat beriladi);
- imtihon biletleri asosida yozma-og'zaki imtihon (masalalami yechish va og'zaki javobga tayyorlanish uchun 3 soat vaqt beriladi).

Malaka imtihonining ikki bosqichi bir kunda o'tkazilmaydi. Testlar, imtihon biletleri va to'g'ri javoblarni Moliya vazirligi respublika auditorlar jamoat tashkilotlari bilan birgalikda Auditorlarni o'qtish dasturi asosida ishlab chiqadi. Testga dasturning barcha bo'limlarini aks ettirgan kamida 75 savol kiritiladi. Test natijalari ijobiy deb hisoblanishi uchun test savollarining kamida 75% iga to'g'ri javob berilisli lozim.

Imtihon bileti to'rt qismdan iborat, ulaming har birida nazariy qism va quyidagi fanlar bo'yicha amaliy vazifa mavjud bo'ladi:

1-qism: Moliyaviy hisob.

2-qism: Boshqamv hisobi, moliyaviy menejment va moliyaviy tahlil.

3-qism: Audit.

4-qism: Soliqqa tortish va tadbirkorlikni huquqiy tartibga solish.

Imtihon bileti to'rt qismining har biri bo'yicha javoblar besh balli tizim bo'yicha baholanadi. Imtihon bileti bo'yicha kamida 15 ball olgan da'vogar imtihonni muvaffaqiyatli topshiigan hisoblanadi. Malaka imtihoni natijalari imtihon o'tkazilgandan so'ng ikki kun ichida e'lon qilhiadi.

Imtihonni muvaffaqiyatli topshirgan jismoniy shaxslarga auditor malaka sertifikati beriladi va u O'zbekiston Respublikasining barcha hududlarida yuridik kuchga ega.

Auditor malaka sertifikatini rasmiylashtirganlik va berganlik uchun da'vogar eng kam ish haqining bir baravari miqdorida to'lov to'laydi. Malaka sertifikati 5 yil muddatga beriladi.

Auditor malaka sertifikatining egasi auditor malaka sertifikatining amal qilish muddati tugashidan uch oy oldin, lekin malaka sertifikatining amal qilish muddati tugashidan 6 oydan ilgari bo'lmagan muddatda Moliya Vazirligiga quyidagi hujjatlarni ilova qilgan holda sertifikatning amal qilish muddatini uzaytirishni so'rab ariza taqdim etadi:

- anketa;
- malaka sertifikatining asl nusxasi;
- malaka sertifikatining amal qilishini uzaytirish uchun to'lov.

Familiyasi (ismi, otasining ismi) yoki pasport ma'lumotlari o'zgargan taqdirda auditor malaka sertifikatining egasi Moliya vazirligiga auditor malaka sertifikatini qayta rasmiylashtirish to'g'risida darhol ariza topshirishi, unga qayta

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

rasmiylashtirilishi lozim bo'lgan malaka sertifikatini va tegishli o'zgartirishlarni tasdiqlaydigan hujjatlarning asl nusxasini ilova qilishi shart. Qayta rasmiylashtirish ariza topshirilgan kundan boshlab 5 kun ichida amalga oshiriladi. Qayta rasmiylashtirish uchun eng kam ish haqining 25% miqdorida haqto'lanadi. Yo'qolgan yoki yaroqsiz holga kelgan auditor malaka sertifikati o'rniga auditor malaka sertifikati egasi arizasiga ko'ra malaka sertifikati dublikati berishi mumkin. Dublikat uchun eng kam ish haqining 50% miqdorida to'lov undiriladi.

Auditor malaka sertifikatining amal qilishini tugatish uchun quyidagilar asos bo'ladi:

- auditor arizasi;
- audit tekshiruvi davoinida olingan ma'lumotlarning mijoz roziligisiz uchinchi tarafga berilishi;
- tekshiruv davomida mijoz korxonaning buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotlarni tuzish bo'yicha belgilangan talablarni buzish faktlarining aniqlanishi, ammo auditor tomonidan yashirilishi;
- uch yil davomida auditorlik faoliyati bilan shug'ullanmaslik;
- tekshiruv jarayonida mijozga nisbatan mustaqil fikrining ta'minlanmasligi;
- soxta auditorlik xulosasining tuzilishi.

Auditor malaka sertifikatining amal qilishi uni bekor qilish to'g'risidagi qaror qabul qilingan sanadan e'tiboran tugatiladi va bu haqda sertifikat egasiga 5 kun muddat ichida xabar beriladi.

«Auditorlik tashkilotlari to'g'risidagi Nizom» ga asosan qoidabuzarlikka yo'l qo'yilgani uchun malaka sertifikati bekor qilingan yoki amal qilishi to'xtatilgan audit orlar bekor qilingan yoki to'xtatilgan kundan boshlab uch yil davomida auditorning malaka sertifikatini takror olish uchun malaka imtihonlari topshirishga qo'yilmaydi.

Moliya vazirligi auditorlik malaka sertifikatiga ega bo'lgan auditorlar reestrini yuritadi. Unda quyidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi:

- auditorlik malaka sertifikatini olgan shaxs ismi sharifi, imzosi sertifikat olingan sana;
- pasport ma'lumotlari va yashash joyi;
- Ish joyi;
- auditor malaka sertifikatining raqami, berilish sanasi.

Reestrdagi axborot manfaatdor shaxslarning u bilan tanishib chiqishlari uchun ochiq hisoblanadi. Bir auditorga oid reestrdan olingan axborot uchun eng kam ish haqining yarmi miqdorida to'lov beriladi. Davlat organlariga reestrdan ma'lumot bepul beriladi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

Moliya vazirligining auditor malaka sertifikatining berilishi, amal qilishini tugatish va bekor qilish masalalariga oid qarorlari ustidan m anfaatsdor shaxslar qonun hujjatlarida belgilangan tartibda shikoyat qilishlari mumkin.

Auditorlik faoliyatini litsenziyalash tizimi va auditorlik malaka sertifikatlari barcha rivojlangan davlatlarda mavjud. Xususan, AQSHda auditni litsenziyalash va sertifikatlash faoliyatini biz avvalgi boblarda to'xtalib o'tgan AICPA (Amerika Sertifikatlangan Jamoat Buxgalterlari Instituti) tashkiloti olib boradi. Ushbu tashkilot AQSHning har bir shtatida o'z vakolatxonasiga ega. Uning asosiy vazifalari qatoriga quyidagilar kiradi:

- auditorlik faoliyatining standartlarini ishlab chiqish;
- auditorlik etikasi standartlarini ishlab chiqish;
- malaka sertiikati uchun imtihon savollarini ishlab chiqish va imtihonni o'tkazish;
- auditorlar uchun uzluksiz ta'limni tashkil etish;
- auditorlar faoliyatining qonuniyligi ustidan nazorat olib borish.

AQSHda malaka sertifikatiga ega bo'lgan auditor CPA (Certified Public Accoimtant), ya'ni «Sertifikatlangan Jamoat Buxgalteri» deb nomlanadi. AQSHda audit sohasida faoliyat yuritish uchun CPA (Sertifikatlangan Jamoat Buxgaletri) imtihonidan muvall'aqiyatli o'tish lozim. CPA imtihonlari yiliga ikki marotaba, May va Noyabr oylarida, ikki kun mobaynida quyidagi fanlar bo'yicha bo'lib o'tadi: - audit; - buxgaltenya nazariyasi; - buxgaltenya amaliyoti; - biznes huquq; - soliq. Iratihonni AICPA o'tkzsada, CPA sertifikatini har bir shtat o'zi, AICPA imtihonlarida to'plangan ballar asosida, mustaqil ravishda beradi. Bunda sertifikat olish uchun m e'zonlarni har bir shtat o'z hududida alohida belgilaydi. Shuningdek, odatda CPA imtihonlarini yaxshi topshirgand'in keyin nomzod CPA sertifikatini olish uchun audit sohasida bir yildan uch yilgacha faoliyat yuritishi lozim. Buyuk Britaniyada AICPA vazifasini ACCA (Association of Chartered Certified Accountants), ya'ni «Diplomli vasertifikatlangan buxgalterlar assotsiatsiyasi» am alga oshiradi. Ushbu tashkilol Buyuk Britaniyada 1904-yilda tashkil etilgan va hozirda uning 160 dan orliq davlatlarda 320 mingdan ortiq a'zolari bor.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vazirlar Mahkamasining 19.10.2022 yildagi "Nazorat qiluvchi organlar tomonidan tadbirkorlik sub'yektlari faoliyatida davlat nazoratini tashkil etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 611-son qarori.
2. Vazirlar Mahkamasining 28.09.2022 yildagi "Auditorlik tashkilotining ishi sifatini tashqi nazoratdan o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 538-son qarori.
3. Moliya vazirining "Ichki audit milliy standartlarini tasdiqlash haqida"gi 52-con buyrug'i.
4. 2022 yil 13 sentyabr kuni Prezidentning "Tadbirkorlik sub'yektlari faoliyatida tekshiruvlar o'tkazishni muvofiqlashtirish tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-374-son qarori imzolandi.
5. Vazirlar Mahkamasining 13.02.2023 yildagi "O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Davlat moliyaviy nazorati inspeksiyasi hamda vazirliklar va idoralarning ichki audit xizmatlari xodimlari malakasini sertifikatlash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 62-son Qarori.
6. Moliya vazirining "Ichki audit milliy standartlarini tasdiqlash haqida"gi 52-con buyrug'i.
7. Otabek Barakayev, Moliya vazirligi bo'lim boshlig'i o'rinbosari. 2020 "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati» DUK.